PREPOZIȚIILE ÎN TEXTELE DIN SECOLUL AL XVI-LEA

Adina MATROZI MARIN
Universitatea din Pitești

Abstract: *Prepositions are one of the most stable parts of speech. Their semantical values and distributional patterns may be analysed not only synchronically, but also diachronically, in order to emphasize their evolution and changes. The analysis of the old texts written in the 16th century is of great importance as it marks the beginnings of our literary language and the period when most prepositions appeared for the first time (sometimes in various forms, typical to the region where they were used). Over the centuries, their inventory has grown significantly, by means of new compound prepositions as well as borrowings.*
Key-words*: preposition, semantical values, distributional patterns*

Deşi ideea nu este unanim acceptată, originea limbii române literare este în mod evident legată de activitatea de tipograf a lui Coresi, conform tezei „şcolii de la Bucureşti." În textele lui apar „tendinţele care se vor preciza în cursul evoluţiei ulterioare a românei literare, premisele viitoarelor norme supradialectale unice". (Rosetti, Cazacu, Onu, 1971, p. 55) În ciuda faptului că s-a pornit de la texte rotacizante, graiul din sud-estul Ardealului şi din Țara Românească este cel care stă la baza limbii folosite în cărțile lui Coresi, ceea ce a şi condus la impunerea acestui subdialect: "Coresi şi ucenicii săi, prin munca de revizuire şi de muntenizare a textelor maramureşene, au făcut ca tipăriturile lor să fie înțelese de un cerc mai larg de cititori şi să constituie totodată bazele pe care s-a dezvoltat limba română literară." (Rosetti, Cazacu, Onu, 1971, p. 61) Limba literară este strict delimitată de limba creațiilor folclorice.

Au fost descoperite şi păstrate integral sau fragmentar 112 texte neliterare (documente diverse: notițe, scrisori, acte diverse, cu excepția celor din cancelariile domneşti sau mitropolitane) şi 64 de texte literare din perioada 1521-1600. Dintre acestea, singurul text datat cu certitudine în prima jumătate a secolului este scrisoarea lui Neacşu (către Hans Benkner, judele Braşovului) din 1521. *Catehismul* luteran, tipărit la Sibiu de Filip Moldoveanul şi datat 1544, nu s-a păstrat. Acelaşi tipograf a imprimat şi un *Evangheliar* slavo-român (1546-1554) care s-a păstrat fragmentar, şi care, ca şi textul anterior urmărea să-i atragă pe români la luteranism. *Cântecul religios*, produsul unor medii culturale ortodoxe, originar (ținând cont de limbă) din Țara Românească sau sud-estul Transilvaniei, a fost datat (prin examenul comparativ al filigranului) în intervalul 1535-1555, ceea ce presupune faptul că ar putea fi scris după 1550, împreună cu toate celelalte texte româneşti, indiferent de natura lor. Din perioada 1532-1550, numită perioada începuturilor literaturii române, datează *Evanghelia* şi *Apostolul* (ambele moldoveneşti), amintite într-o informație din 1532.

Prepozițiile utilizate în secolul al XVI-lea "prezintă deosebiri însemnate față de cele întrebuințate astăzi, unele fiind deosebite din punct de vedere fonetic de formele corespondente actuale". (O. Densusianu, 1961, p. 177)

Limba actelor şi a scrisorilor particulare este mult mai aproape de limba zilelor noastre, deşi prezintă într-o oarecare măsură influențe slave, atât în ceea ce priveşte vocabularul, cât şi sintaxa. Se remarcă folosirea frecventă a prepozițiilor: *cu* (*l-au înzestrat cu ača moşie Lungul, cu frate-său*); *către* (*către ačasta iară mărturisim*); *de* (*neguțătoriul de Bucureşt[i]; e de legea grečască; dăm de şti[re] de Giva; neştiindu*

BDD-A5399 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:41 UTC)

nimenele de înşii; arat[ă] şi cosit[ă] de Stănil[ă], în structuri comparative: *mai bogat de mine*); *de la* (*eşiţi de la Răguza*); *derept* (*derep[t] ce lucru era gata [a] agiuta lor*); *după* (*luă acia giupânească după sine*); *den* (*den Colibaşi şi den Sătcel; neguţătoriu den Raguza*); *fără* (*ci fără lucru au întrat în el*); *în* (*ce lăcuia în Târgovişte*); *între*, în special în combinaţie cu pronume demonstrative sau de întărire (*l-au băgat el într-ača moşie; într-aceaea vreme; nu e într-însele altă nemică*); *la* (*au fugit la Moldova; la moartea sa*); *înaintea* care apare şi sub forma *naintea* sau în combinaţie cu alte prepoziţii (*se-au mărturisit înaintea acelui boiarin; naintea judecăţiei; au rămas… denaintea pârcălabului*); *ainte* (*în faţa, înaintea*) apare foarte rar, iar *ainte de* este echivalentul formelor actuale *înainte de, înaintea*; *până* (*până într-acaea vreme); pre* (*n-au băgat nic[i] el, nic[i] frate-său, pre Stănilă în moşia Moldoveanului; pre limba sârbească*); *pren (va fi voia pren Ţeara Rumânească iară el să treacă); prentru* (*prentru dătorii, au fugit în Ţara Muntenească*); *ot* (*ot Scoarţa Vintilă*); *za* (*I pak dau ştire domnietale za lucrul turcilor*). *Ot* şi *za* sunt cuvinte slave, păstrate din textele după care s-a făcut traducerea.

Studiile dedicate graiurilor dacoromâne în secolul al XVI-lea analizează prepoziţia *adin/adeîn* (compusă din prepoziţiile latine *ad, de* şi *in*), cu sensul *între* (CT, 38v; PO, 154); *vă veţi giunghea adeîn voi* (TM. 49), considerându-se că aceasta nu este decât *adins* (cu sens reciproc) din textele vechi româneşti, care l-a pierdut pe *s* în legături sintactice de tipul *adins sine, adins sieşi,* deoarece s-a constatat că nu există nici o diferenţă între funcţia şi sensul celor două, ele apărând numai în faţa unui pronume personal: *adinsu voi iubosti pururea aibându* (CV, CLIX, 1-2). În plus, s-a observat că forma *adins* nu mai apare în textele din secolul al XVI-lea (a fost înregistrată o singură dată în Banat–Hunedoara). În ceea ce priveşte răspândirea actuală, forma menţionată a fost înregistrată în Sălaj, în cadrul unor locuţiuni adverbiale *cu ge-agin (cu deadinsul)* şi *în-agin (înadins)*.(cf. I. Gheţie, Al. Mareş, 1974, pp. 261-262) *Adin* reprezintă una dintre prepoziţiile des utilizate în secolul al XVI-lea, dar a căror folosire după 1600 este din ce în ce mai rară. La fel se întâmplă şi cu următoarele prepoziţii şi locuţiuni prepoziţionale: *alegând de* (*în afară de*), *de/în/întru aleanul (contra), necât (decât), trecând de (în afară de)*. Ca şi *adin,* prepoziţia *necât* (TS, 5v, 6r, 7r) este caracteristică zonei Banat-Hunedoara dar apare şi în texte "cu straturi lingvistice din această zonă." (Rosetti, Cazacu, Onu, 1971, p. 143)

Se menţionează şi prezenţa locuţiunilor prepoziţionale, dar şi adverbiale *în (într-alean(ul), de-a aleanul,* cu sensurile *contra, împotriva*, unde *alean* provine din mg. *ellen,* cu acelaşi sens menţionat anterior. Aceste locuţiuni au fost găsite în texte provenind din Ţara Românească, în formele *de-aleanul, în aleanul,* şi *într-aleanul,* în două documente emise în timpul campaniilor lui Mihai Viteazul, apariţia lui *alean* fiind explicată ca o infiltraţie nemuntenească, motiv pentru care prezenţa lor în graiurile din Ţara Românească nu este sigură; apar şi în zona Banat-Hunedoara, în formele *n alĕn, alĕnu, n alĕnul, dĕ* (de-a) *alĕnul,* însă ele nu sunt caracteristice tuturor graiurilor din această zonă, unele preferând prepoziţia *nprotiva* (*împotriva, contra*), variantă care apare şi în textul *Paliei* (PO, 230/9, 231/23, 27-28). (cf. Ion Gheţie, Al. Mareş, 1974, p. 23) În ceea ce priveşte răspândirea actuală, locuţiunile nu au mai fost întâlnite, însă apare forma substantivală cu sensurile *duşmănie, duşman* sau *silă, neplăcere*. Se pare că aceste locuţiuni sunt folosite şi astăzi regional, în Transilvania, dar mai ales în Moldova unde apare şi un alt sens "un sentiment mai blând, mai mult dureros şi duios, nu răuvoitor" (DA, s.v. *alean*). (cf. I. Gheţie, Al. Mareş, 1974, p. 258)

Este de remarcat şi prezenţa locuţiunii prepoziţionale *în loc de,* precum şi a construcţiei *depreună cu* (*împreună cu* este considerată locuţiune prepoziţională

BDD-A5399 © 2006 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:41 UTC)

sociativă - F. Ciobanu, 1961, p. 74) ambele din acelaşi *Act de judecată* (datat 13 oct. 1591).

În ceea ce priveşte fonetica, se remarcă disimilarea lui *r* în *prentru* şi *pre,*care devin *pentru* şi *pe: pentru hraniştea lui* (apare într-un *Act de judecată*, datat 13 oct. 1591). Consoana *j* urmată de *o, u* apare ca *j* la Coresi şi în general în textele scrise în dialect muntenesc. El este însă redat prin *gi* în textele moldoveneşti, care se foloseşte atât acolo unde apare *giu* cât şi pentru *ju: gioc, giupân. Palia* prezintă un fonetism inconsecvent în această privinţă, însă sunt predominante formele cu *gi.* (cf. O. Densusianu, 1961, p. 81)

Rotacizarea reprezintă un alt fenomen fonetic important (*n>r*, *n>nr*). În *Psaltirea Voroneţeană* fonetismul este mult mai constant decât în celelalte texte din secolul al XVI-lea; aici *r* apare cel mai des, iar *nr* apare numai în mod excepţional (*pânre*), în timp ce în *Psaltirea Hurmuzaki* predomină *nr,* însă nici exemplele cu *r* nu sunt rare (*pâră*); se întâlnesc şi cazuri de rotacism sintactic: *denr aceste* (30, 5); *înr adevăr* (50, 8). *Codicele Voroneţean* prezintă când *n,* când *nr: pâră, pânră.* Un studiu efectuat asupra cuvintelor rotacizate a relevat faptul că "numai elementele latine au suferit acest tratament" (O. Densusianu, 1961, p. 77), iar prepoziţiile, în marea lor majoritate originare din latină au fost supuse rotacismului.

Un fonetism deosebit apare în cazul prepoziţiilor *prentru, prespre* şi *prestre* (a căror particularitate este aceea că au în două silabe consecutive o consoană +*r*) în care, prin disimilare, prin păstrarea sau căderea lui *r* se obţin forme variate: *printru, pentru, pintru, prentu; pespre, prespe; pestre, preste, peste.* (cf. O. Densusianu, 1961, p. 88)

În fonetica sintactică o modificare bine reprezentată este transformarea lui *n* final din prepoziţiile *din* şi *în* în *m,* în cazul în care cuvântul următor începe cu o labială: *dim mijloc* (PV, 103, 11), *dim pământu* (PS, 20, 11) sau *îm preţ* (PO, Gen., 31). Aceleaşi prepoziţii *în* şi *din* produc căderea lui *în(îm)* iniţial din cuvântul pe care îl preced: *în demnătura* (CPr 232), iar în unele cazuri, prepoziţiile care au determinat modificările nu mai sunt utilizate, în locul lor apărând alte prepoziţii sau chiar construcţii neprepoziţionale, care nu mai pot justifica fonetismul amintit: *întru tunerecu* (PS, 159, 79), *dintru turerecu* (CV, 146, 15).

Lexicul primelor texte traduse este foarte sărac, un studiu statistic relevând faptul că numai 1400 de cuvinte au fost întrebuinţate de primul traducător al psalmilor pentru tot textul *Psaltirii*, ajungându-se ca un singur verb să traducă douăsprezece cuvinte din originalul slavon. (cf. I.-A. Candrea, 1916, p. 11) De aceea, este de aşteptat ca şi numărul prepoziţiilor să fie mult mai redus în comparaţie cu acela al formaţiilor existente în limba actuală. Textele cuprind forme arhaice sau regionale (ex.: *pără* (până) *căndu dzeu, împută dracul şi desfaimă protivnicul numele tău* – S, ps. 73, 10 sau *păr* (până) *unde vom costa* – LB, 84, 7-8), forme care nu s-au păstrat, însă inventarul prepoziţiilor a crescut prin adăugarea unor elemente noi care s-au format pe terenul limbii române.

Dacă o mare parte din vocabularul textelor traduse nu figurează si în scrisorile particulare, în ceea ce priveşte prepoziţiile, se observă o mai mare bogăţie şi diversitate.

A: *„O, ome, împărat a toată lumea veri naşte"* (Cronograful lui Moxa, 36r, p. 172);
Prepoziţia mai apare totuşi în construcţii arhaice precum: *giudece a seracu* (PS, 29), dar sensul poate fi şi direcţia concretă (cf. Al. Rosetti, 1986, p. 512);
A DEREAPTA = loc. prep.: *Şi sui în ceriu şi şade a dereapta Tatălui* (A, 256r, p. 89);
ADINS: grăind adins eiş (L, 25v, p. 99)
A DIREAPTA DE = loc. prep.: *căce a direapta de mine iaste* (A, p. 64);

BDD-A5399 © 2006 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:41 UTC)

AINTE DE = loc. prep.: *ainte încă de venitul zileeiDomnului celuia* (Apostol, p. 63);
AINTE LA = loc. prep.: *săriră ainte la marrginri* (CV, p. 83);
ALATURE(A) CU;
ALEGÂNDU DE (în afară de, decât): *Nu e Dumnezeu alt alegând de mine* (PS, 497);
AN A DEREAPTA = loc. prep. *Şedzi an a dereapta me* (T, p. 56);
ASUPRA (pe, deasupra; în afară de). Forma articulată a prepoziției (*asupra*) s-a impus „prin analogie cu situația substantivelor din locuțiunile prepoziționale" (F. Ciobanu, 1957, p. 98), deşi inițial se utiliza mai frecvent forma nearticulată, care este forma originară a adverbului, urmată de prepoziția *de* (*asupră de - deasupra, dincolo de; în plus; pe lângă; mai mult decât*)*: Că se luo mare cuviință a ta pre asupră de ceriu* (PS 19). *Asupra* stă la baza formației prepoziționale *deasupra< de+a+supra.*
ASUPRĂ DE = loc. prep., mai frecvent folosită (deasupra, dincolo de; în plus, pe lângă; mai mult decât): *Deci ceia ce au iubit Dumnezeu asupră de tot* (P, 11v, p. 77);
CA: priimeaşte trupul meu ca maică bună fiiu[l] ei (Cântec religios, p. 52);
CĂTRĂ: Şi întra-voiu către altariul Dzeului (PH, p. 57); a fost remarcată şi vechea întrebuințare a prepoziției: *cine nu e către noi cu noi iaste.* (CT. EL. Luca 48) (cf. O. Densusianu, 1961, p. 177)
CU: nu vruiu cu hârtie şi cu cerneală (Apostol, p. 65); varianta fonetică *co* şi *cu* apar în acelaşi text: *şi sâmtu nomai co cămeşa; Deci mă rog domnilor voastre ca lui Domnedzău* (Scrisoare particulară, 1600, LB, 8);
CU ASUPRĂ: *Iară cu asupră, ce ceare de la ucenici arătarea lucrului* (Evanghelie cu învățătură, 364, p. 112);
CU CÂT PENTRU (în ce priveşte) = loc prep: *cu cât păntru luotoarea Moldovei, avem păsu de către Leaşi* (AA. 20, 472);
DE (dintru, decât, drept) apare şi în varianta *di: socoti că va şti rândul mai bine de alalți călugări* (Floarea darurilor, 557v, p. 138); *ce ca să aibă a ține Coste aceale vii de zălojitură* (Act de întărire, p. 179);
DE-A DEREAPTA DE = loc. prep.: *Şezi de-a dereapta de mene* (A, p. 64), *vor sta toți de-a dereapta lu Hristos* (P, p. 77);
DECÂT: mai bine e a grăi 5 cuvinte cu înțeles decât10 mie de cuvinte neînțelease în limba striină (Întrebare creştinească, p. 72);
DEDESUPTU: până voi pune vrăjmaşii tăi dedesuptu picioarelor tale (A, p. 64);
DE CĂTRĂ (de la) = prep. comp.: *Şî să va scula un domnu de către Eghipet* (Gromovnic, 27r, p. 204);
DE FAȚA (în fața): *fuseşi stâlpu tare de fața dracului* (PS 60, 4);
DE LA = prep. comp.: *Mila să fie cu voi şi pace de la Dumnezeul nostru părinte* (A, 518, p. 86);
DEÎN CRUCIŞUL se foloseşte cu valoarea lui *împrejurul*, deşi apar şi *împregiurul, din pregiurul;*
DIN AFARA apare şi cu sensul *în dezacord cu, împotriva: muiarile lor amu schimbară-ş firea, podoabeei deîn afara fireei* (CPr. 80);
DE PREGIUR (DE) (împrejurul);
DEN LĂUNTRUL= loc. prep.: *Den lăuntrul amu inimiei omului cugete reale ies* (CT., p. 79);
DE MIJLOC DE (din mijlocul);
DEN MIJLOC DE = loc. prep.: *Şi aşa Pavel ieşi den mijloc de ei.* (A, 83, p. 86);
DENTRU: *versa-voiu dentru Duhul miu şi prooroci-vor* (A, p. 63);

BDD-A5399 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:41 UTC)

DE PRE = prep. comp. (de, despre): *De pre botez, cum trebuiaşte popilor a boteza pruncul.* (M, 254r, p. 88); *să-ţi dămu noi avuţia noastră de pre pămâ<n>tu* (Cântec religios, p. 53); *toţi oameni de pre pomint* (Legenda Duminicii, 172r, p. 183);
DE RÂNDUL = loc. prep. (despre, în privinţa): *şi dau ştire dumitale de rândul unui mişel den Răşinariu* (Scrisoarea Episcopului de Bălgrad, 1r, p. 145);
DEREPT are şi variantele *drept(u), derep, derept(u), deret, derpt, dirept* (pentru): *derept aceea în pilde greiesc lor* (T, p. 54); *iară Andriiaş m-au scos dereptu 100 taleri* (LB, 8); *derept vrăjmaşii miei, izbăveaşte-me* (PS, 68);
DE SPRE = prep. comp.: *răsturnă piatra de spre uşa mormântului* (CT., p. 78), *va căde de spre un cal* (Rujdenița, 141v, p. 178);
DESPRE (dinspre): *altă sută despre amiadzădzi* (Apocalipsul Maicii Domnului, 16v, p. 130);
DIN AFARA = din afara oraşului, lângă o fântână, face-se a culca cămelele (PO, Gen 24) are şi sensul *în dezacord cu, împotriva: muiarile lor amu schimbară-ş firea, podoabeei deîn afara fireei* (CPr. 80);
DINDĂRĂTUL: căutaiu dindărătul meu (Cântec religios, p. 52);
DIN GIUR ÎMPREGIURUL;
DINTRU: şi dintru ovreai şi din Capadochiia (A, p. 63);
DUPĂ: *După acea să zici şi să ingenunchi* (Începătură de nuiale, p. 66), *şi învise a treia zi după Scriptură* (Întrebare creştinească, p. 74);
FĂRĂ: luară-lu vu mânile ceia fără leage (A, p. 63) este înregistrat şi cu sensul *în afară de, decât: nu-I altu Domnezeu mai mare fără Domnezeul Sfinteei Veneri* (TM. 148) şi apare şi în varianta *făre* (PS, 68, 5), care "ar putea să fie o simplă greşeală, dar nu este exclus ca el să reflecte înlocuirea terminației *–ă* cu *–e* sub influența altor prepoziții." precum *între* sau *prespre*. (O. Densusianu, 1961, p. 179);
FĂRĂ DE este o prepoziție compusă, al cărei sens este acelaşi în toate contextele *în afară de,* dar a cărei folosire este mult mai rară: *fără de nece o minciună* (Începătură de nuiale, p. 70);
ÎN CRUCIŞUL (împrejurul): *ca apa în crucişul Ierusalimului* (PH, 78, 3);
ÎM BĂSĂUL= loc. prep. (împotriva): *ce în toate striştile au ispitit îm băsăul turcilor* (Act diplomatic, 254r, p. 146);
ÎMPREGIUR DE;
ÎMPREJURELE: *să se ducă împrejurele oraşelor şi satelor* (CT. EL. Luca 42);
ÎMPROTIVA, ÎMPROTIVĂ: *A dova împrotiva ei* (T, p. 56), *Şi aceştea toţi împrotivă zisei lu Chesar* (A, 80, p. 84);
ÎNAINTEA: *Cându-l aduc cumetrii pruncul înaintea popeei* (A, 254r, p. 88); *înaintea Tatălui Dumnezeu să nu te zici păcătos* (A, 256v, p. 89); *sta-vor înaintea lu Hristos să dea răspuns* (P, 11v, p. 77) cu varianta fonetică *înraintea: "Nu te teame, Pavle, că înraintea lu Chiesariu ți se cade să stai"* (CV, p. 83);
ÎN ALEANUL = loc. prep. (ca şi *de-aleanul*, cu sensul *împotriva*): *se-au ispititu în aleanul nostru* (Act diplomatic, 237v, p. 148);
ÎNLĂUNTRUL: *Nemică nu iaste înlăuntrul omului ce mearge întru el* (CT., p. 79);
ÎN MIJLOC DE = loc. prep. cu o foarte mare frecvență: *Ce stătu Pavel în mijloc de Ariei leda* (Apostol, 82, p. 85);
ÎNTR-ALEANU = loc. prep.: *derep ce era vântul într-aleanu* (CV, p. 82);
ÎNTRE (înaintea, în fața): *Într-însul cadu etiopii* (PS, 221, p. 104), *nece o mâhnire*, *ce numai cealea între cealea bucurii* (Pravila, p. 77);

BDD-A5399 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:41 UTC)

ÎNTRU (în, pentru sau printre)*: nice toţi ce deştingu întru iadu* (Psalt. Vor., p. 59); *întru clipitul ochiului* (Pravila, p. 77);
ÎNTRU PROTIVĂ= loc. prep. (pe măsura): *a 3 a parte pre ispoveadnic, întru protivă păcateloru* (Pravila de ispravă a oamenilor, 7v, p. 151);
ÎN MIJLOCULU = loc. prep.: *în mijloculu caseei meale* (PH, p. 58);
ÎN VEACUL DE VEACU: *şi ţinerea în veacul de veacu* (Omilia pentru Înviere, p. 71);
ÎN VREAMEA = loc. prep.: *În vreamea aceaea văzură ucenicii semnul ce făcu Isus* (Tetraevanghel, Coresi, p. 81);
LA: *să nu-I mănânce la pomeană până se vor împlea 7 zile* (Pravila, p. 77);
MAI (DE) APOI DE (după): *mai apoi de toate* (CC1, 52);
MAINTE DE: *ce den Tatăl născu mainte de toate* (A, 255v, p. 88), *mainte de răsăritul* (Începătură de nuiale, p. 66);
NA (*la,* indică timpul sau direcţia): *na al noaole ceas* (CT. EL. Matei 80) dar se pare că expresiile cu prepoziţia *na* "aparţineau limbii curente", nefiind folosite "exclusiv de către cei care au tradus textele religioase" (O. Densusianu, 1961, p. 180). În plus, pe lângă prepoziţia slavă *na,* apar şi alte prepoziţii precum *în, întru,* sau *din: în na partea Iordanului* (CT. EL. Matei 77).
NAINTEA: *văzui Domnul naintea mea pururea* (A, p. 64);
OT: *să zici ceaste psalme ot psaltire* (Începătură de nuiale, p. 66);
PĂR (până)*: păr unde vom costa* (LB, 84, 7-8);
PĂRĂ (până): *pără cându dzeu, împuta dracul* (PS, ps. 73, 10)
PÂN(R)Ă: *Luci-va… pârâ lua-se-va lura* (PS, ps. 71, 221, p. 104);
PÂNĂ: până voi pune vrăjmaşii tăi dedesuptu picioarelor tale (A, p. 64);
PÂNĂ ÎN = prep. comp.: *toate zilele până în sfârşitul veacului* (CT., p. 79);
PÂNĂ LA = prep. comp.: *Să neştine mâhni-se până la al noa<uo>le ceas* (Omilia pentru înviere, 455, p. 71);
PÂNRĂ LA = prep. comp.: *nu e pânră la urulu* (PH, p. 57);
PÂRĂ ÎN = prep. comp.: *blagoslovimu Domnul de acmu pârâ în veacu* (PV, p. 59);
PENTRU (prin): *dobândeaşte vrun bine pentru nevoinţa sa* (Leastviţa lui Ion Sinaitul, 169r, p. 158);
PRE: Mângâie pre cela ci vine (Omilia pentru Înviere, p. 71); *aceea socoteaşte pre mine* (Apostol, 520, p. 87); asupra, împotriva: *Şi voiu lăsa pre voi limbi pogâne şi vor vărsa sângele vostru.* (Legenda Duminicii, 171r, p. 183) Este de remarcat lipsa prepoziţiei *pre* în construirea acuzativului: *e boereasa lui chema-o Polfiia* (Legenda Sf. Vineri).

Pre este o prepoziţie foarte productivă, intrând în componenţa multor prepoziţii compuse şi locuţiuni prepoziţionale specifice limbii secolului al XVI-lea:
PRE ASUPRĂ DE (deasupra, dincolo de);
PRE DEASUPRA = loc. prep. (mai mult decât): *Să ară avea păcate pre deasupra părului capului său* (Legenda Duminicii, 181r, p. 185);
PRE DECINDEA DE (dincolo de) = loc. prep.*: toţi pre decindea de mare trecură* (CPr 143);
PRE DUPĂ = prep. comp.: *Pavel lăsă fraţii a mearge pre după mare* (A, 80, p. 85);
PRE ÎMPREJURELE;
PRE LĂUNTRUL (prin)*: îmbla Isus pre lăuntrul cetăţilor şi oraşele* (CT. EL. Luca 34);
PRE LÂNGĂ = prep. comp.: *pre lângă mine dumnezei striini să n-aibi* (Întrebare creştinească, 4v, p. 73);
PRE MAI SUSU DE: (CP. VIII, 2);

BDD-A5399 © 2006 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:41 UTC)

PRE şi *PRIN MIJLOC DE* sunt locuţiuni prepoziţionale cu o mare frecvenţă (apare şi forma *pre mijlocul*)(CT. EL. Matei 36);
PREGIUR (împrejurul)/ *PREGIURUL / DE PREGIUR DE/ ÎMPREGIUR DE: fu ruauo pregiur tabără*, 117r, p. 120). În limba veche, adverbele *drept* (la origine adjectiv) şi *prejur* erau folosite cu valoare de prepoziţie, urmate întotdeauna de un nume în acuzativ.

Folosirea celui de-al doilea adverb ca prepoziţie cu regim de acuzativ era destul de rară, făcându-se la început în paralel cu forma articulată urmată de genitiv, care s-a şi impus. Chiar şi în limba actuală se întâlneşte adverbul *drept* (uneori învechit şi regional) folosit cu valoare prepoziţională: *I-au lăudat drept răsplată pentru faptele lor bune.*
PREÎN (PREN /PRIN) apare uneori cu sensul *pentru: săpară şi altă fântână. Prin aceaia încă se pârâră* (PO, Gen. 26, V, 21);
PREN (în, pentru): *frângându pren case pâine* (A, p. 64);
PREN LĂUNTRU (prin): *mai pre lesne iaste cămilei pren lăuntru de urechile acului a trece* (CC2. 497);
PÂNĂ are valoare locală şi temporală, derivată din semnificaţia de apropiere de punctul limită a elementului component *ad*;
PRESPRE (cu variantele *prespe, priste, pristi*): *prespre toate zilele* (A, 81, p. 85); *Spune rău priste tot pământul* (Gromovnic, 28r, p. 205);
PROTIVĂ (împotriva): *protivă luptând legiei menţiei mele* (CPr. 95);
SPRE (pentru) este întâlnit în construcţii sintactice care au dispărut în româna modernă: *Frică mare era spre toţi* (A, p. 64); *cându apropie-se spre mine reii* (PS, 26, 2) în special după verbe ca *a apropia, a schimba, a aduna,* urmate astăzi de prepoziţiile *de* sau *în.*
SUPT: Răstignitu-se-au derept noi, supt Pilat den Pont (Întrebare creştinească, p. 74);
TRECÂND DE = loc. prep. al cărei sens este *afară de*: *Că nu e sfânt şi nu e derept ca zeul nostru, şi nu e sfânt trecând de tine* (PS, 498). Există şi varianta fonetică *tricându de: şi nu e Dumnedzău altu tricându de mere* (PV, p. 61).
Alegând de şi *trecând de* reprezintă locuţiuni alcătuite pe baza unui verb la gerunziu, ele introducând un complement circumstanţial de excepţie.

Prepoziţia din construcţia *dzi de dzi* (86v/8), a cărei primă atestare documentară are loc în *Codicele Voroneţean* este considerată a fi corespunzătoare prepoziţiei ruseşti *om:* "Printre sensurile clare ale ambelor există acela de " separare", de "distanţare", pe baza căruia în vorbirea unui bilingv se poate uşor stabili o echivalenţă între complexele sonore *de-om*."(D. Copceag, 1998, p. 213).

După adjectivele *destoinic* şi *vinovat*, în locul lui *de* se foloseşte dativul, construcţie calchiată după cele slave: *să fie destoinicu morţiei* (LXXII, 4-5).
Comparându-se textul biblic din *Liturghierul* lui Coresi cu textul corespunzător din *Codicele Voroneţean*, se constată că limba la Coresi e mai puţin arhaică, sunt întrebuinţate forme morfologice mai simple, un lexic cunoscut pe o rază mai extinsă şi se imită mai puţin frazeologia originalului în slavonă. Aceste observaţii l-au determinat pe N. Iorga (1925, p. 103, n. 3) să afirme că limba traducerilor maramureşene e mai veche decât cea a lui Coresi. Dar "a admite, cum s-a făcut de mai multe ori, că *Psaltirea Scheiană* sau *Codicele Voroneţean* trebuie să fie anterioare secolului al XVI-lea, pentru că ele sunt mai conservatoare în ce priveşte fonetismul, şi în special în ceea ce-l priveşte pe *u* final, înseamnă să pierdem din vedere că anumite trăsături arhaice puteau să se menţină până în vremea care ne preocupă." (O. Densusianu, 1961, p. 91)

Dacă în ceea ce priveşte celelalte părţi de vorbire se remarcă diferenţe, în sensul că, acelaşi text, tradus independent de persoane din zone subdialectale diferite se poate

BDD-A5399 © 2006 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:41 UTC)

prezenta în variante lexicale diferite la rândul lor, prepoziţiile utilizate sunt în mare parte aceleaşi, prezentând uneori modificări de natură fonetică. Acest fapt se explică prin gradul înalt de abstractizare, prepoziţiile reprezentând unul dintre elementele cele mai stabile ale structurii gramaticale a unei limbi, ceea ce justifică faptul că ele se împrumută greu sau nu se împrumută deloc dintr-o limbă în alta; în schimb, calchierea lor se face fără prea mare greutate, în special în cazurile de bilingvism. (cf. C. Dominte, 1970, p. 229)

În limba română actuală, numărul prepoziţiilor şi al locuţiunilor prepoziţionale este mult mai mare decât în textele din secolul al XVI-lea, pe de o parte datorită elementelor noi create pe terenul limbii, şi pe de altă parte datorită formaţiilor neologice (există însă şi forme care nu s-au păstrat).

Prepoziţiile *ca, către, cât, cu, din, dintru, după, fără, în, înainte, între, întru, la, peste* sunt atestate în *Codicele Voroneţean*, *asupra* şi *decât* în *Psaltirea Scheiană, dedesubt, drept, până* şi *pe* în *Psaltirea Hurmuzachi*, *împotrivă* este atestată în *Tetraevanghelul* copiat de Radu de la Măniceşti la Rhodos, *lângă* apare în *Palia, îndărăt* la Coresi iar *înăuntru* în *Pravila.*

În româna comună se înregistrează 25 de prepoziţii, prin comparaţia dintre cele patru idiomuri actuale şi latină: 12 prepoziţii simple (care la origine erau prepoziţii sau adverbe simple în latină: *a, către, cu, de, fără, în, între, întru, pe, stră, supra, sub*) şi 13 prepoziţii compuse (*asupra, între, din, dintre, dintru, după, la, lângă, până, prin, printre, printru, peste*) „care se impun în urma analizei istorico-comparative efectuate.” (coord. I. Coteanu, 1969, p. 281)

Vocabularul reprezentativ al limbii române cuprinde şi prepoziţii, pentru a căror selectare au fost luate în considerare trei criterii de bază: criteriul uzajului, al bogăţiei semantice şi al puterii de derivare (U; S; D) (cf. M. Sala, 1988). Prepoziţiile din vocabularul reprezentativ satisfac fie criteriul uzajului, fie pe cel al bogăţiei semantice, fie pe ambele. Din totalul vocabularului reprezentativ, prepoziţiile reprezintă 0, 96 /[1, 20]%, fiind în număr de 25/[31]. (op. cit., p. 68, 71) Majoritatea acestora au originea în latină, fiind urmate de prepoziţiile formate pe terenul limbii române (formate mai recent şi prin urmare inexistente în textele din literatura veche) şi o singură prepoziţie, *contra,* a cărei etimologie este multiplă (lat., fr., it.).

A< lat. *ad* ; + - - ASUPRA< lat. *ad*+ *supra*; + - - CĂTRE< lat. *contra*; + + - CÂT< lat. *quotus*; + + - CONTRA< lat. s., fr., it. *contra*; + - - CU< lat. *cum*; + - - DE<lat. *de*; + + -DEASUPRA – rom.; + - - DESPRE – rom.; + - - DIN – rom.; + - - DINTRE - rom.; + + - DINTRU – rom.; - + - DUPĂ< lat. *de post*; + + - FĂRĂ< lat. *foras*; + + - ÎMPOTRIVA– rom.; + - - ÎMPREJURUL – rom.; + - - ÎN< lat. *in*; + + - ÎNAINTEA – rom.; + - - ÎNTRE< lat. *inter*; + + - ÎNTRU< lat. *intro*; + +- LA< lat. *illac ad*; + + - LÂNGĂ< lat. *longum ad*; + - - MULŢUMITĂ – rom.; + - - PE< lat. *per*; + + - PENTRU– rom.; + + - PESTE - rom.; + + - PÂNĂ< lat. *paene ad*; + + - PRIN - rom.; + + - PRINTRE – rom.; + - - SPRE< lat. *super*; + - - SUB< lat. *subtus*; + + -.

Dintre acestea, *câte* = coresp. sl. <<по>>, ŢR 1599, mai 18; ŢR 1600, iul. 6;
cu = coresp. sl. <<с, вместе с>>, în top. loc. ŢR 1532, mai 28, DRH III, nr. 126;
de = coresp. sl. <<из, от, если>>, ŢR fără dată, *Tocil. 534 doc*., 460; în prep. comp.<< от>> ŢR < 1599, nov. – 1600 , sept. >, însemnare pe doc. din 1596, febr. 1;
derept = coresp. sl.<<за>>, ŢR <1577-1583; 1585-1591> D, Rsl. VIII, p. 434;
în = coresp. sl.<<в, на>> ŢR 1499, iul. 13; ŢR 1599, aug. 4, DRH XI, nr. 337;
în antrop. (în cuv. compus) ŢR 1543, iun. 15;
între = coresp. sl.<<между>> în top. ŢR 1451, iul.; ŢR 1559, apr. 24;

BDD-A5399 © 2006 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:41 UTC)

la = coresp. sl.<<у, на>> ŢR, 1529, iul. 27; <<от>>(în prep. comp. *de la*) ŢR <1599, nov. – 1600, sept.>, însemnare pe doc. din 1596, febr. 1; <<от>>, în construcţii cu ш(т), calc după *de la*; ŢR, 1559, apr. 24;
pre = coresp. sl. << по>> ŢR 1514, dec. 14; <<через>> ŢR 1579, nov. 10; << в>> ŢR 1600, iul. 6;
spre = coresp. sl.<<к>> 1519, iun. 28, DRH II, nr. 183;
sub, subt = coresp. sl. <<под>> în top. ŢR 1463, nov. 12, ŢR 1556, apr. 8, ŢR 1567, dec. 20; sat (în cuv. comp.) ŢR 1576, febr. 15, toate originare din latină, se află printre elemente româneşti din documentele slavo-române. (cf. Gh. Bolocan, 1981)
Prepoziţiile care aparţin vocabularului fundamental sunt atât prepoziţii simple (fie moştenite din latină, alcătuite dintr-un singur element, fie formate în română prin fuzionarea a două prepoziţii, într-o fază mai veche a limbii), cât şi prepoziţii compuse (ex.: *despre*<*de*+*spre*).

Prepoziţiile secundare (cf. I. Iordan, 1954, p. 476), provenite din adverbe articulate (ex.: *înaintea*, *împotriva*) se deosebesc de celelalte "prin faptul că au articol şi se construiesc cu genitivul." (F. Ciobanu, 1957, p. 96)
Este bine cunoscut faptul că *ad* şi *de* intrau în componenţa locuţiunilor prepoziţionale în perioada latinei târzii, de aceea Fulvia Ciobanu (1957, p. 97) consideră că interpretarea prepoziţiei drept articol feminin era posibilă, dar că ea ar fi apărut "chiar dacă nu intervenea confuzia prepoziţiei cu articolul, deoarece apariţia articolului a fost dictată de o anumită situaţie sintactică, potrivit căreia adverbul era privit ca un substantiv." Autoarea consideră că ar mai putea exista o obiecţie şi anume faptul că prepoziţiile *a* şi *de* s-ar fi putut folosi nu numai alături de adverbele cu terminaţie de substantive feminine, ci şi alături de cele cu terminaţie de substantive masculine: *îndărat a, înaintea*, ceea ce ar fi împiedicat confuzia cu substantivele feminine.
După modelul locuţiunilor prepoziţionale alcătuite dintr-o prepoziţie şi un substantiv articulat, articolul s-a extins şi la locuţiunile prepoziţionale construite cu adverbe şi la prepoziţiile provenite din adverbe: *înaintea, dedesubtul*. Urmând tiparul substantivelor articulate din locuţiunile prepoziţionale, unele adverbe au început să se articuleze, forma cu prepoziţia *de* fiind simţită ca învechită:
Ex.: *Păsări căzură împrejur de sălaşele lor.* (Coresi, PS. 211);
Şi dimpregiurul locului aceluia era fsate (CV, 49r/ 8-9).

Încă din limba latină existau adverbe folosite şi ca prepoziţii, situaţie care s-a păstrat şi în limbile romanice, în care, unele cuvinte sunt sau adverbe, sau prepoziţii, în funcţie de vecinătatea cu un verb sau cu un nume. Pentru a îndeplini rolul de prepoziţie, adverbul a primit articol, iar în alte situaţii, a fost însoţit de prepoziţia *de.* Genitivul construit cu prepoziţia *de* (*casa de domnul, cale de cetate*) apare alături de genitivul flexionar.

Există două ipoteze privind proveniența construcţiei cu *de.* Prima o atribuie influenţei slave (exercitată şi în textele netraduse), pentru a reda construcţia slava cu *otu: birăul de Bistriţa* (Câmpulung, jud. Suceava, 1595; 1595, LB, 48, 22) (cf. coord. I. Gheţie, 1997, p. 71) dar susţinută şi de D. Copceag (1998): "Construcţiile româneşti cu *de*, cărora în limbile slave le corespund construcţii cu genitivul, iar în limbile romanice construcţii fără *de* sunt, aproape sigur, calcuri din slavă." Cea de-a doua menţionează drept sursă latina, unde prepoziţia *de,* întrebuinţată drept element de legătura între adverb şi cuvântul următor se folosea şi pentru a exprima genitivul ("*corium de tauro* a fost înlocuit progresiv de construcţia *tauri corium*"). (F. Ciobanu, 1957, p. 97)

Articularea adverbelor este considerată de către specialişti ca fiind anterioară secolului al XVI-lea, deoarece "în cele mai vechi texte româneşti articularea este un fapt

BDD-A5399 © 2006 Universitatea din Piteşti
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:41 UTC)

obişnuit." (F. Ciobanu, 1957, p. 96) Cu toate acestea, genitivul construit cu prepoziția *de* (*casa de domnul, cale de cetate*) apare alături de genitivul flexionar. La fel se întâmplă şi în cazul locuțiunii *pre* (*pren, în*) *mijloc de: Atunce stătu Pavel priîn mijloc de ei şi zise* (CV, 88), care apare alături de construcția cu articol: *Deci zise voinicilor se desciîngă şi se-l rapă el diîn mijlocul lor* (CV, 50).

Combinația *de* + substantiv (cu condiția ca ea să apară într-o sintagmă nominală) poate fi echivalentă şi în limba actuală cu un substantiv în genitiv: *miez de noapte - miezul nopții*.

Echivalența dintre o construcție prepozițională şi o formă cazuală de genitiv sau de dativ nu este de acelaşi grad în situații, aparent asemănătoare, ca acelea în care genitivul este înlocuit prin construcții cu *de* (vârf de munte), popular şi regional şi *de la* (acoperişul de la casă), *la* (acoperişul la casă), în stilul publicistic *asupra* sau *despre* (teoria asupra acestei probleme sau teorie despre…), iar dativul prin construcții cu *către* - regional: a zis către mine, *cu* - asemănător cu celelalte, *de la* - a se sustrage de la îndatoriri, *în* - a se încrede în cineva, pentru - tipic pentru cineva. Pe lânga deosebirea dată de sensul mai precis, nu există nici o situație gramaticalizată, în care prezența unor anumite cuvinte să impună construcția prepozițională, excluzând forma flexionară. Unele prepoziții sunt condiționate de prezența unui numeral în construcția prepozițională, ca determinant al substantivului de bază: a (5 caiete a 800 de lei).

Listă sigle

AA =Analele Academiei Române;
A = Apostol;
CC1 = Coresi, *Cazania,* 1564;
CC2 = Coresi, *Carte cu învățătură,* 1581 (ed. Procopovici-Puşcariu, Bucureşti, 1914);
CP = Coresi, *Psaltire,* 1557; editată de B.P. Hasdeu, Bucureşti, 1881;
CPr = Coresi, *Praxiul,* 1563 (ed. I. Bianu, *Lucrul apostolesc - Apostolul, tipărit de diaconul Coresi în Braşov*, la anul 1563, Bucureşti, 1930);
CT = Coresi, *Tetraevanghelul (= Evangheliarul)*, Braşov, 1561;
CV = *Codicele Voroneţean* (ed. I. G. Sbiera, Cernăuți, 1885);
EL = *Evangheliarul din Londra,* 1574; publicat de M. Gaster, Bucureşti, 1929 (sub titlul care nu corespunde textului: *Tetraevanghelul Diaconului Coresi*);
L = Liturghier;
LB = *Lettres roumaines de la fin du XVI-e et du debut du XVII-e siècle, tirées des archives de Bistritza (Transylvanie),* publiées par A. Rosetti, Bucureşti, 1926;
M = Molitvenic;
PH = Psaltirea Hurmuzachi;
PO = Palia (Orăştie);
PS = Psaltirea Scheiană;
PV = Psaltirea Voroneţeană;
T = Tetraevanghel;
TM = *Texte măhăcene* (în C.D.B., II, P. 1 şi urm.);
Rsl = *Romanoslavica,* nr. VIII, Bucureşti, 1963; nr. X, Bucureşti, 1964; nr. XV, Bucureşti, 1967;
Tocil. 534 doc. (*Tocil.* în *Lista de documente, însemnări şi inscripții*) = Gr. Tocilescu, *534 documente istorice slavo-române din Țara Românească şi Moldova privitoare la legăturile cu Ardealul (1346-1603),* Bucureşti, 1931

Bibliografie

Bolocan, 1981 - coord. Gh. Bolocan, *Dicționarul elementelor româneşti din documentele slavo-române,* Editura Academiei, Bucureşti, 1981;
Candrea, 1916 – I.-A. Candrea, *Psaltirea Scheiană comparată cu celelalte psaltiri din sec. XVI şi XVII traduse din slavoneşte*, I, Bucureşti, 1916;

BDD-A5399 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:41 UTC)

Candrea, 2003 - I.-A. Candrea, Ov. Densusianu, *Dicţionarul etimologic al limbii române,* Editura Paralela 45, 2003;
Ciobanu, 1957 - Fulvia Ciobanu, *Observaţii asupra prepoziţiilor şi locuţiunilor prepoziţionale în limba română*, SG II, 1957;
Ciobanu, 1961b - Fulvia Ciobanu, *Unele aspecte ale corespondenţei dintre elementele prepoziţionale şi cele conjuncţionale*, *cu referire specială la locuţiuni*, SG III, 1961;
Copceag, 1998 - Dumitru Copceag, *Tipologia limbilor romanice*, Editura Clusium, Cluj-Napoca, 1998;
Coteanu, 1969 – coord. I. Coteanu, *Istoria limbii române*, vol. II, Editura Academiei, Bucureşti, 1969;
Densusianu, 1961 - O. Densusianu, *Istoria limbii române*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1961;
Dominte, 1970 – C. Dominte, *Exprimarea relaţiilor spaţiale şi temporale prin prepoziţii în limba română*, în vol. *Sistemele limbii*, Editura Academiei, Bucureşti, 1970;
Gheţie, 1997 – coord. I. Gheţie, *Istoria limbii române literare,* Editura Academiei Române, Bucureşti, 1997;
Gheţie, Mareş, 1974 - I. Gheţie, Al. Mareş, *Graiurile daco-române în secolul al XVI-lea,* Editura Academiei, 1974;
Iorga, 1925 - N. Iorga, *Istoria literaturii româneşti,* vol. I, n. 3, Bucureşti, 1925;
Mareş, 1994 – coord. Al. Mareş, *Crestomaţia limbii române vechi,* vol. I, Editura Academiei Române, Bucureşti, 1994;
Rosetti, 1986 – Al. Rosetti, *Istoria limbii române,* Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1986;
Rosetti, Cazacu, Onu, 1971 – Al. Rosetti, B. Cazacu, L. Onu, *Istoria limbii române literare,* vol. I, Bucureşti, 1971;
Sala, 1988 - coord. M. Sala, *Vocabularul reprezentativ al limbilor romanice*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988.

BDD-A5399 © 2006 Universitatea din Pitești
Provided by Diacronia.ro for IP 216.73.217.142 (2026-11-14 18:36:41 UTC)